

XORIJY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

O'ZBEK VA INGLIZ TEATR TERMINOLOGIYASINING KELIB CHIQISHI VA RIVOJLANISHI

Ibodullayeva Dinora Bahramjanovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

dinora.ibodullayeva@icloud.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15179316>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz teatr terminologiyasining kelib chiqishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida teatr atamalarining tarixiy shakllanishi, ularning turli tillardan o'zlashishi va lingvistik o'zgarishlari qiyosiy tahlil asosida o'rganilgan. O'zbek teatr terminologiyasining shakllanishiga arab, fors, rus va ingliz tillarining ta'siri o'rganilib, ingliz teatr terminologiyasining esa asosan yunon va lotin tillaridan kelib chiqqani ko'rsatib o'tilgan. Maqolada shuningdek, globalizatsiya natijasida inglizcha teatr atamalarining o'zbek tiliga bevosita kirib kelishi tendensiyasi muhokama qilingan. Tadqiqot natijalari o'zbek va ingliz teatr terminlari o'rtasidagi umumiylik va farqlarni aniqlashga, shuningdek, tarjima jarayonidagi muammolarni tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: teatr terminologiyasi, qiyosiy tahlil, lingvistika, o'zbek tili, ingliz tili, teatr tarixi, terminlarning o'zlashishi.

Kirish. Teatr insoniyat madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, u san'at, adabiyot va lingvistikaning o'zaro bog'langan sohalaridan biri hisoblanadi. Teatr terminologiyasi esa shu madaniy merosning muhim tarkibiy qismi bo'lib, har bir xalqning til va madaniy o'ziga xosligiga bog'liq holda rivojlanib kelgan. Ingliz va o'zbek tillarida teatr terminlarining shakllanishi va rivojlanishi turli tarixiy, lingvistik hamda ijtimoiy omillar ta'sirida kechgan. Ingliz teatr terminlari asosan qadimgi yunon va lotin tillaridan kelib chiqqan bo'lsa, o'zbek teatr terminologiyasi turkiy, arab, fors va rus tillarining ta'sirida shakllangan. Bugungi kunda globalizatsiya natijasida ingliz teatr terminlari o'zbek tiliga bevosita kirib kelmoqda, bu esa ikki til o'rtasidagi lingvistik aloqalarni yanada mustahkamlashga sabab bo'layapti. Shu bilan birga, teatr terminlarining shakllanishiga ta'sir qilgan lingvistik va madaniy omillar tahlil qilinib, ularning zamonaviy o'zgarishlari ham ko'rib chiqilayapti.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot qiyosiy-lingvistik va tarixiy-etimologik tahlil metodlariga asoslanadi. O'zbek va ingliz tillaridagi teatr terminlari qiyoslanib, ularning kelib chiqish manbalari, morfologik va semantik xususiyatlari o'rganiladi [2]. Tadqiqot jarayonida turli lug'atlar, teatrshunoslikka oid ilmiy manbalar va akademik maqolalardan foydalaniladi.

Natijalar. O'zbek teatr terminologiyasining shakllanishi

O'zbek teatr terminlari tarixan turli tillarning ta'siriga uchragan. Xususan, arab va fors tillaridan teatrga oid atamalar kirib kelgan (masalan, "sahna", "tomosha").

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Keyinchalik rus tili orqali zamonaviy teatr terminologiyasi shakllangan (“rejissyor”, “aktyor”). Mustaqillikdan so‘ng esa o‘zbek tiliga inglizcha atamalar bevosita kirib kela boshladi (“performans”, “drama”) [3]. Yozma adabiyotda qadimgi o‘zbek teatriga berilgan nom, turkum va voqealarni aniq tasvirlay oladigan atamalar, tushunchalar va ta’riflar hali ham mavjud emas. Shuning uchun turli mualliflarning asarlarida terminologik noaniqliklar mavjud. 18-asrga qadar sahna san’ati asosan “masxarabozlar”, “muqallidlar”, keyingi davrlarda esa “masxarabozlar”, “ko‘ngilochar” va “qilichbozlar” deb atalgan. 19-asrda Turkistonga kelgan rus sayyohlari va elchilari yoki u erda yashagan tarixchi va etnograflar qadimgi o‘zbek teatr aktyorlarini “skomorox” yoki “masxarabozlar” deb ham atashgan. Ko‘rinib turibdiki, bu atamalar boy qadimiy o‘zbek teatr madaniyatini tasvirlamaydi [4].

1. Ingliz teatr terminologiyasining shakllanishi

Ingliz teatr terminologiyasi asosan qadimgi yunon va lotin tillaridan olingan so‘zlarga asoslangan. Masalan, “theatre” so‘zi yunoncha “theatron” (θεάτρον) so‘zidan kelib chiqqan [5]. Shuningdek, “drama”, “tragedy”, “comedy” kabi terminlar ham qadimgi yunon va lotin manbalaridan olingan. O‘rta asr va Uyg‘onish davrida ingliz tilida yangi teatr terminlari paydo bo‘ldi (“playwright”, “stage”, “audience”). XIX-XX asrlarda esa teatr san’atining rivojlanishi bilan (“musical”, “performance art”) kabi yangi terminlar qo‘shildi.

2. Qiyosiy tahlil va o‘xshashliklar

O‘zbek va ingliz teatr terminlari orasida o‘xshashlik va farqlar mavjud. Masalan, terminlarning ba’zilari lotin va yunon tillaridan olinganligi sababli fonetik va semantik jihatdan o‘xshash (“drama” - “drama”, “komediya” - “comedy”). Biroq, mahalliy teatr an’analariga bog‘liq holda ba’zi terminlar faqat ma’lum bir til doirasida shakllangan. Masalan, “pantomima” ingliz tilida ham ishlatiladi, ammo o‘zbek teatrida bu atama kam qo‘llaniladi.

Muhokama. O‘zbek va ingliz teatr terminlarining rivojlanishida tarixiy, madaniy va lingvistik omillar muhim rol o‘ynagan. Ingliz tilida terminlar asosan qadimgi yunon va lotin tillariga asoslangan bo‘lsa, o‘zbek teatr terminlari turkiy, arab, fors va rus tillarining ta’sirida shakllangan [1]. Zamonaviy globallashuv sharoitida esa ingliz teatr terminlarining o‘zbek tiliga bevosita kirib kelishi kuzatilmoqda.

Xulosa va tavsiyalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, teatr terminologiyasining shakllanishi har bir tilning tarixiy va madaniy rivojlanishi bilan uzviy bog‘liqdir. O‘zbek va ingliz teatr terminlarining qiyosiy tahlili ularning umumiylik va farqlari, shuningdek, tarjima jarayonidagi qiyinchiliklarni tushunishga

XORIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

yordam beradi. Kelajakda ushbu mavzu bo'yicha yanada keng qamrovli tadqiqotlar olib borish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brockett, O. G. . *History of the Theatre*. Boston: Allyn & Bacon, 1991, 687 pages.
2. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press, 2003, 506 pages.
3. Karimov, A. *O'zbek teatr san'ati tarixi*. Toshkent: Fan nashriyoti. 2010 yil, 127-bet
4. Rakhmonov M. History of Uzbek theater (ways of development of Uzbek theatrical culture from the XVIII century to the beginning of the XX century). T .: "Fan", 1968
5. Wilson, E. & Goldfarb, A. *Theatre: The Lively Art*. McGraw-Hill Education. 2016 y